

O'QUVCHILAR O'RTASIDA AGRESSIV HOLATLARNING NAMOYON BO'LISHI HAMDA UNI OLDINI OLISHGA QARATILGAN PSIXOLOGIK ISHLAR MAZMUNI

Sa'dullayeva Sevara Allaberdiyevna

Jamolova Sevara Maxmatmurodovna

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani 83-maktab psixologlari

Berdiyeva Nodira Choriyevna

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani 11-maktab psixologi

Annotatsiya: O'quvchilarda agressiv xulq-atvorni yo'qotish yoki oldini olishdagi birinchi mexanizm bu ota-on va maktab va o'qituvchi orasidagi to'g'ri yo'lga qo'yilgan aloqalar mexanizmidir. Bu mexanizm yo'lga qo'yilsa bolalar hech bir vaqt o'zlari bee'tibor qolishmaydi. Keyingi mexanizm bu – sog'lom muhit mexanizmi. Bunda oiladagi muhit sog'lom bo'lishi kerak, bolalar bo'sh vaqtida nima bilan band, o'rtoqlari kim, vaqtini kim bilan nimalarga sarflayabdi, internetdan nimalar uchun foydalanyabdi kabi savollarga oilada faqatgina sog'lom muhit tarsi mavjud bo'lgandagina ota-onalarimiz javob topa olishadi.

Kalit so'zlar: tajovuz, tajovuzkor, zarar, g'azab, xulq-atvor, bosqinchi, zulm, haqorat, hujum, stress, mojaro, ruhiyat, psixika, sog'lom muhit, psixika, tarbiya

KIRISH

Agressiya — bu shaxsning boshqa odamlarga, jamiyatga yoki o'ziga nisbatan zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlari, hissiy holatlari va munosabatlarining majmuasidir. U jismoniy (urish, itarish, shikast yetkazish), og'zaki (haqoratlash, qo'rqitish, tahdid qilish), psixologik (mensimaslik, bosim o'tkazish, kamsitish) hamda bilvosita shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Agressiya ko'pincha ichki zo'riqish, g'azab, norozilik, adolatsizlik hissi, qo'rquv yoki e'tiborsizlik natijasida yuzaga keladi. Ayniqsa bolalar va o'smirlar orasida agressiv holatlarning kuchayishiga oiladagi nizolar, noto'g'ri tarbiya uslubi, zo'ravonlikka guvoh bo'lish, tengdoshlar bilan muammolar,

o'qishdagi muvaffaqiyatsizliklar hamda internet va ommaviy axborot vositalaridagi salbiy axborotlar sabab bo'lishi mumkin.

Agressiya har doim ham ochiq tajovuz ko'rinishida bo'lavermaydi, ba'zan u ichki holatda saqlanib, jahldorlik, asabiylik, tortinchoqlik yoki o'ziga nisbatan tajovuz (o'zini ayblash, o'ziga zarar yetkazish) tarzida namoyon bo'ladi. Maktab muhitida agressiya dars jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatib, o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni buzadi, nizolar va intizom muammolarini keltirib chiqaradi. Shu sababli aggressiv xulq-atvorni erta aniqlash va unga psixologik yondashuv orqali ta'sir ko'rsatish muhim hisoblanadi.

Agressiyani kamaytirishda shaxs bilan individual suhbatlar, hissiy holatni boshqarishga o'rgatish, muloqot madaniyatini shakllantirish, ijobiy xulq-atvorni rag'batlantirish, oila va maktab hamkorligini kuchaytirish samarali natija beradi. Psixolog tomonidan o'tkaziladigan treninglar, relaksatsiya mashqlari, art-terapiya, rolli o'yinlar va jamoaviy mashg'ulotlar o'quvchilarda o'z his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, agressiya shaxs rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi holat bo'lib, uni bartaraf etishda tizimli, sabr-toqatli va hamkorlikka asoslangan psixologik ishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'rtasida aggressiv xatti-harakatlarning namoyon bo'lishi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Agressiya – bu shaxsning atrofdagilarga nisbatan zarar yetkazishga qaratilgan jismoniy yoki psixologik harakatlar majmuasi bo'lib, u o'quvchining xulq-atvori, hissiy holati va ijtimoiy munosabatlarida salbiy aks etadi. Maktab yoshidagi bolalarda aggressiv holatlar ko'pincha urishish, haqoratlash, qo'rqitish, tengdoshlariga nisbatan zo'ravonlik, dars jarayonida itoatsizlik va pedagoglar bilan kelishmovchiliklar shaklida namoyon bo'ladi.

O'quvchilarda aggressiv xulqning shakllanishiga bir qator psixologik va ijtimoiy omillar sabab bo'ladi. Avvalo, oilaviy muhitning nosog'lomligi, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, bolaga yetarli mehr va e'tibor berilmasligi, haddan tashqari qattiqqo'llik yoki aksincha, nazoratsizlik agressiyaning kuchayishiga olib keladi. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi o'yinlar va videolar

ham bolalar psixikasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab muhitida esa tengdoshlar bosimi, o'qituvchi bilan muloqotdagi muammolar, o'quvdagi muvaffaqiyatsizliklar, o'zini namoyon qila olmaslik hissi agressiv holatlarni yuzaga chiqaruvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Agressiv holatlar ayniqsa o'smirlik davrida kuchayadi, chunki bu davrda shaxsning hissiy beqarorligi, o'zini anglash jarayonining murakkabligi va ijtimoiy rolga moslashishdagi qiyinchiliklar kuzatiladi. O'smirlar ko'pincha o'z ichki kechinmalarini so'z bilan ifoda eta olmaganligi sababli agressiya orqali tashqi muhitga munosabat bildiradilar. Natijada jamoada nizolar, ijtimoiy moslashuvning buzilishi va psixologik tanglik holatlari yuzaga keladi.

O'quvchilar o'rtasida agressiv holatlarning oldini olishda maktab amaliyotchi psixologining roli muhim ahamiyatga ega. Psixologik ishlar, avvalo, diagnostika orqali agressiv xulqqa moyil o'quvchilarni aniqlashdan boshlanadi. Kuzatuv, suhbat, so'rovnoma va psixodiagnostik metodikalar yordamida bolaning hissiy holati, oilaviy muhiti va shaxsiy xususiyatlari o'rganiladi. Shu asosda individual va guruhli korreksion ishlar rejalashtiriladi.

Profilaktik psixologik ishlar o'quvchilarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish, hissiyotlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish va muloqot madaniyatini oshirishga qaratiladi. Turli trening mashg'ulotlari, rolli o'yinlar, psixologik mashqlar orqali bolalarda sabr-toqat, empatiya, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllantiriladi. Agressiyani konstruktiv yo'l bilan ifoda etish, g'azabni nazorat qilish va stressni yengish usullarini o'rgatish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, ota-onalar bilan olib boriladigan psixologik ishlar agressiv holatlarning oldini olishda muhim o'rin tutadi. Ota-onalarga farzand tarbiyasida sog'lom muloqot, ijobiy rag'batlantirish, bolani tinglash va tushunish zarurligi tushuntiriladi. Pedagoglar bilan hamkorlikda o'quvchilarga nisbatan individual yondashuvni ta'minlash, ularning psixologik holatini inobatga olish agressiyaning kamayishiga xizmat qiladi.

O'quvchilar o'rtasida agressiv holatlarning namoyon bo'lishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, uni bartaraf etish tizimli va uzluksiz psixologik ishlarni talab etadi. Maktab, oila va psixolog hamkorligida olib borilgan profilaktik va korreksion tadbirlar o'quvchilarning sog'lom psixologik muhitda tarbiyalanishiga, ijtimoiy moslashuvining yaxshilanishiga va agressiv xatti-harakatlarning oldini olishga samarali ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda agressiv xarakterli bolalar maktab o'quvchilari orasida soni ortib borayotganligi psixologiyadagi dolzarb muammolar qatoridan joy egallashiga sabab bo'ldi. Maktab bolalarida agressiv xatti-harakatlarning vujudga kelishi murakkab va ko'pqirrali jarayon bo'lib, unga ko'pgina omillar o'z ta'sirini o'tkazadi. Agressiv xatti-harakatlar oilada, tengdoshlar guruhida, oilaviy axborot vositasi ta'sirida shakllanishi aniqlangan. Maktab bolalarida agressiv xatti-harakat namunalarini quyidagi uch asosiy manbaga asoslanib to'playdi. Ba'zi oilalarda ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatning ijobiy psixologik iqlimda emasligi, farzandlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, oiladagi mojarolar, nizolar, oilaviy hamohanglikning mavjud emasligi bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga olib keladi. Bolalardagi agressivlikning namoyon bo'lishi oilaviy muhitning ta'sir darajasiga bog'liq hisoblanadi.

Bolalar oiladan tashqarida o'z tengqurlari, sinfdoshlari bilan bo'lgan munosabatda ham agressiv xatti-harakatlarni o'zlariga singdiradilar. Ko'pgina hollarda bolalar tengdosh do'stlarining xatti-harakatlarini kuzatgan tarzda o'zlarini agressiv tutishga urinadilar. Haddan tashqari agressiv bolalar esa o'z tengdoshlari orasidan siqib chiqariladi. Bunday bolalar o'zini xo'rlangandek his qilib, o'zi kabi agressiv bolalar guruhidan joy topadilar. Bu esa muammo ustiga muammo tug'dirmasdan qolmaydi. Bugungi kunda bolalarning agressivligini kuchaytirishga ta'sir etayotgan eng kuchli quroldir, degan fikr keyingi paytlarda ko'pchilik tomonidan e'tirof etilmoqda. Shu o'rinda oynai jahon orqali namoyish etilayotgan turli jangari filmlar, ko'rsatuvlar ham bolalarda agressiv xususiyatlarning tarkib topishiga ta'sir qilayotganligi mutaxassislar tomonidan qayd etilmoqda. Bu borada internetning ta'siri ham o'ziga xosligi inkor etib bo'lmas haqiqatdir.

Maktab bolalari internet orqali o'zining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelmaydigan ma'lumotlar bilan tanishmoqda, jangarilikni, agressiyani targ'ib etuvchi,

shakllantiruvchi turli xil o'yinlarni o'ynash orqali o'zlarining ongosti sohasida agressiv xulqning shakllanishiga sabab bo'lmoqdalar. Bir qator psixologlarning ta'kidlashicha, oiladagi iqlim, ota-ona o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatlar, oilaviy hamohanglik yoki aksincha kelisha olmaslik, opa-singillar, aka-ukalar bilan yaqinlik darajasi, farzand tomonidan qilingan noto'g'ri, yanglish xatti harakatlarga nisbatan ota-onaning agressiv reaksiyasi oilada shakllanib kelayotgan agressiv xatti-harakatlarini kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi omillar hisoblanadi. Maktab o'quvchilari orasida agressiv hulq-atvorning bartaraf etishda, avvalo shu narsa ko'zga tashlanadiki har qanday holatda ham bolalarni be'etibor qoldirish kerak emas, ayniqsa maktab o'quvchilarini, o'smir yoshlarni, chunki ular huddi endi o'sib kelayotgan novda kabidir. Uni qaysi tomonga shakllantirsa shunday shakllanib boradi.

Inson agressiyasi ko'rinishlarining turli-tuman va tubsizligidan kelib chiqib, mazkur xulq-atvorni o'rganishda D.Bass tomonidan taklif etilgan konseptual ramkalar bilan chegaralanish juda foydali ekanligi ayon bo'ldi. Uning fikricha, agressiv harakatlarni uchta shkalaga asoslangan holda tasvirlash mumkin: jismoniy, verbal, aktiv-passiv va to'g'ri-egri. Ularning kombinatsiyalari sakkizta ehtimolga yaqin kategoriyalarni berib, ko'plab agressiv harakatlarni ular asosida tushuntirish mumkin. Masalan, bir kishining ikkinchisi ustidan otib, pichoqlab yoki kaltaklab zo'ravonlik qilishi ham jismoniy, ham aktiv, ham to'g'ri shkala sifatida kvalifikatsiyalanishi mumkin. Afsuski, ayrim oilalarda o'z otasi yoki onasining mehr-oqibatidan bebahra o'sayotgan bolalar ham yo'q emas. Ba'zi oilalarda esa ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ijobiy psixologik iqlimda emasligi achinarli holdir, albatta. Aksariyat ota-onalar o'z farzandlarini tarbiyaga chaqirishda g'amxo'rlik, mehribonlik, sabr-toqat, mehr kabi xislatlar bilan yondashish o'rniga, kuch bilan, ayniqsa jismoniy jazo usuli bilan ta'sir o'tkazadilar. O'z navbatida bu kabi xatti-harakatlar bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga zamin bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tadqiqotlar natijasiga ko'ra yana bir tendensiya ko'zga tashlanadiki, agressivligi yuqori bo'lgan o'smirlar ko'p hollarda ekstremal ravishda o'z-

o'zini juda yuqori yoki juda past baholash xususiyatiga ega. Noagressiv bolalarga esa o'zini adekvat baholash xarakterlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Маерс Д. Изучаем социальную психологию. — М.: 2009.
2. Мокчанцев Р., Мокчанцева А. Социальная психология. Издательства: Сибирское соглашение, Инфра. — М.: 2001.
3. Семечкин Н.И. Социальная психология на рубеже: история, теория, исследования. — М.: 2001
4. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
5. Ziyo.net